

DRNIŠ U KATASTRU PRVE POLOVICE XIX. STOLJEĆA

NATAŠA BAJIĆ
Povijesni arhiv Split
Poljana kneza Trpimira 7
58000 Split

UDK 930.25
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
Prilježeno 1.IV.1994.

Današnja saznanja o prošlosti Drniša dosta su oskudna, te je autorica smatrala vrijednim prikazati i osvijetliti jedan dio prošlosti ovog grada prema podacima iz katastarskih knjiga 1/2 XIX. st. (tekst je prvotno objavljen u: Bajić, 1992). Mjesto Drniš je smješteno uz rijeku Čikolu, na rubu prostranog i plodnog Petrovog polja. Iznad Drniša su ruševine starog kaštela, a nedaleko od njega je minaret. U Drnišu je bilo sjedište Preture političko-sudske s Poreskim uredom i Carinarnicom, nižom osnovnom školom, jednom serdarijom i podružnicom Poreskog ureda. Klima ovog područja je raznolika i promjenjiva. Ona je bila čest uzrok propadanju ljetine i gladnih godina. Stanovništvo Drniša je od svoje najranije povijesti bilo izloženo velikim promjenama - migracijama i emigracijama. Uzrok tome su bili česti ratovi u tom dijelu Dalmatinske zagore. Prema katastarskim podacima iz 1840. g. većina stanovnika su katolici. Drnišani su se bavili raznim obrtima: drvodjelstvom, bačvarstvom, bojenjem tkanina, predenjem vune, zidarstvom. U mjestu je bila jedna kovačnica. Način ishrane se nije razlikovao od ishrane ljudi ostale Zagore. Najosnovnija hrana je bio kruh, žitarice i sočiva. Svježe i suho meso uglavnom se jelo u vrijeme blagdana i poljskih radova. Kuće za stanovanje su građene jednostavnim načinom u suhozidu ili kreču. Većinom su bile prizemnice. Drnišani su se bavili stočarstvom i obradom zemlje. Najviše su uzgajali ovce. Zemlju su obrađivali na tradicionalan i priprost način - ručnom obradom. Na poljima su se uzgajale žitarice: kukuruz, orzo, ječam, zob, raž, pir, a u vrtovima povrće. Vinogradarstvo je bila značajna grana privređivanja i vino je bilo kvalitetno ali zbog načina prerade lako se kvarilo. Sva zemlja je bila klasirana prema kvaliteti i predjelima. O kvaliteti zemlje ovisio je urod kultura. Na pošumljenim pašnjacima rasla je hrastovina i grabovina. Drvo se upotrebljavalo za ogrijev i prodaju. Klimatske neprilike, nerodne godine, neprosvijećenost i neznanje u obradi zemlje, bili su uzrok teškom življenju i neimaštini u Drnišu i u cijeloj Dalmatinskoj zagori. Katastarske knjige 1/2 XIX. st. jedini su sačuvani izvori o Drnišu, jer se pretpostavlja da je cijeli katastar koji se nalazio u Drnišu spaljen u tijeku rata koji je nametnut Hrvatskoj. Ovi podaci su izuzetno važni i dragocjeni za poslijeratnu obnovu jer se Drniš kroz njih prepoznaje i vraća svom izvornom identitetu.

Povijesni pregled

O postanku Drniša ništa se pouzdano ne zna. Postoji mišljenje da su ga 20. godina XVI. stoljeća osnovali Turci i dali mu ime

Drniš što na perzijskom jeziku znači "Vrata u polje". Novija istraživanja su ustvrdila da je nastao ranije, te se u nekim izvorima spominje već 1494. g.¹ Bez obzira na vrijeme postanka Drniša, što treba još temeljito istražiti, pravo poznavanje prošlosti ovog grada počinje s turskom upravom kada je Drniš postao najznačajnija turska utvrda i strateška baza odakle su Turci uspješno napadali krajeve i mjesta u njegovoj blizini.² Za kandijskog rata (1645-1669) sukobi Mlečana i Turaka vodili su se naizmjeničnom srećom. Mlečani su uspjeli 1648. godine zauzeti i porušiti Drniš želeći na taj način onemogućiti Turcima da ga ponovo osvoje i utvrde.³

Završetkom kandijskog rata, kod konačnog razgraničenja 1671. g. Venecija je u Dalmaciji dobila Klis, Solin i Vranjic, a izgubila Drniš, Knin, Skradin, da bi već 1683. g. on bio opet osvojen od udruženih zagorskih, šibenskih i kotarskih ustanika. Posljednji put su Turci pokušali zauzeti Drniš za malog ili sinjskog rata (1715-1718), ali im nije uspjelo. Mirom u Požarevcu 1718. g. nastupilo je mirno razdoblje⁴ u cijeloj Dalmaciji pa i u Drnišu što se održalo sve do pada Venecije 1797. g., nakon čega započinje austrijska vlast. Dosadašnja saznanja o prošlosti Drniša dosta su oskudna, pa smo smatrali vrijednim prikazati podatke iz katastarskih knjiga prve polovice XIX. stoljeća,⁵ odnosno vremena II. austrijske vlasti i tako bar donekle osvijetliti jedan dio prošlosti ovog gradića Dalmatinske zagore.

Uvod

Drniš kao glavno mjesto kotara proteže svoju nadležnost prema obroncima planine Promine, te prema Šibeniku i Kninu. Udaljen je od Šibenika 16 milja,⁶ a od Knina 11,5 milja. Površine koje obuhvaćaju strane dviju planina, Moseća i Promine, su brdovite, a sav ostali dio koji je zatvoren spomenutim planinama, djelomično je ravan a djelomično blago nagnut i proteže se ravno prema dolini, odnosno Petrovom polju. Ono je zbog svoje plodnosti bilo nastanjeno još od pradavnih vremena.⁷ Drniš je

-
- 1 Dr. fra Karlo Kosor, Drniška krajina za turskog vladanja, Kačić, god. XI, Split, 1979, str. 125.
 - 2 Dr. fra Karlo Kosor, Drniš pod Venecijom, Kačić, god. VII, Split, 1975, str. 5.
 - 3 Seid M. Traljić, Drniš petnaestog i sedamnaestog stoljeća, Radovi JAZU u Zadru, br. 19, Zadar, 1972, str. 401.
 - 4 Dr. fra Karlo Kosor, Drniš pod Venecijom... n.d., str. 10, 18.
 - 5 a) Operat poreske procjene općine Drniš s priložima., god. 1840. b) Protokol parcela zemalja, god. 1830, 1839, 1840, 1941, 1946. c) Protokol parcela kuća, god. 1846; Povijesni arhiv Split - Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju. Dvadesetih godina prošlog stoljeća austrijske vlasti su pristupile premjeru zemljišta u Istri i Dalmaciji u svrhu izrade katastra. Godine 1825. skupina geodeta izvršila je premjer i poreske općine Drniš.
 - 6 Milja (lega) iznosi 57.5464 km², Dr. Francesco Madirazza, Storia e costituzione dei comuni Dalmati, Split, 1911, str. 432.

smješten uz rijeku Čikolu koja ga dotiče svojom lijevom stranom i teče sredinom ravnice u pravcu istoka prema zapadu i vijuga među strme hridi dviju bočnih planina. Duž svoga toka u nju se slijevaju potoci Jerug, Polje, Dičak, Ljubovac, Butkovina koji iz općine Badanj teku od sjevera prema jugu. Inače, rijeka Čikola izvire na obroncima planine Svilaje kod Golobrda i oko tri milje istočno od Skradina utječe u rijeku Krku. Četiri milna s 27 žrvnjeva rade na Čikoli kad je visok vodostaj. Uslijed obilnih kiša vode Čikole i njenih pritoka se izljevaju i nanose velike štete obližnjim poljima sapirući plodni sloj zemlje. Stanovništvo nije ništa poduzimalo da to spriječi iskapanjem kanala, čišćenjem korita rijeke, niti podizanjem nasipa i brane. S dva mala nepresušna vrela Tržibalicevac i Vrbica, s općinskog zdenca, te vode Čikole, stanovnici Drniša služili su se za vlastite potrebe i napajanje stoke. Drniš na sjeveru graniči s Trbounjem i Badnjem, na istoku s Kričkama, na jugu s Žitničem, a na zapadu jednim dijelom Trbounja.⁸

Klima ovog područja je raznolika i promjenjiva. Vjetrovi koji pušu su: istočnjak, jugoistočnjak i zapadnjak. Oni uzrokuju promjenjivu klimu s obilnim kišama u proljeće i jesen, a zimi hladnoću i tijekom ljeta sušu. Sjeverni vjetar koji puše ljeti, uzrok je padu visokih temperatura na veoma niske. Zimi, kad hladni sjeverac prestane puhati, slijede dani umjerene temperature bez mraza. Ovako promjenjiva klima često odlaže vrijeme za oranje, sijanje i druge poljodjelske radove, što usporava i zadržava rast biljaka, a često se dogodi da usjevi potpuno propadnu. Led, kojeg u proljeće donose sjeverni vjetrovi, gotovo uvijek spriječi pupanje loze. Ljeti seljak često ima slab urod žita, a proljetni usjevi žitarica skoro uvijek pate. Obilne kiše koje padaju u proljeće i jesen uzrok su da djelomično propadaju usjevi i gubitku ljetine. U jesen se često dogodi da mraz, koji nastupi poslije kiša, utječe na usjeve. Zbog obilnih kiša umanjuje se i urod grožđa.

U Drnišu je tada bilo sjedište C.K. Preture političkosudske i Poštanskog ureda koji je bio spojen s C.K. Carinskim uredom (I.R. Ricevitoria Doganale). U mjestu je bila niža osnovna škola s jednim učiteljem jedna serdarija i podružnica Poreskog ureda. Nad katoličkom župom, koja je bila i sjedište dekanata, imao je patronatsko pravo franjevački samostan na Visovcu. Pravoslavnog paroha imenovao je eparhijski ured u Zadru, a potvrđivala pokrajinska vlada.

U Drnišu su bile dvije katoličke crkve, crkva Sv. Ante i Sv. Roka i jedna pravoslavna.⁹ O postojanju crkava u Drnišu prije turskog osvajanja

7 Seid M. Traljić, Drniš šesnaestog i sedamnaestog stoljeća... n. d., str. 393.

8 Trebocconi-Trbounje je maleno mjestance nedaleko Drniša, Alberto Fortis, Put po Dalmaciji, Zagreb, 1984, str. 81, 109.

9 Šibenski knez A. Emo 1670. god. poklonio je džamiju Halila Hodže u Drnišu visovačkim franjevcima. Oni su je najprije preuredili u crkvu Sv. Rožarija, a nakon toga u crkvu Sv. Ante. Od 1689. godine u njoj su se počeli obavljati župski obredi. Zvonik uz crkvu sagrađen je tek 1792. god. Godine 1734. prvi put se spominje crkva Sv. Roka u kanonskim pohodima šibenskih

ovog kraja ništa se ne zna. Pretpostavlja se da za vrijeme Turaka nije bilo crkve već kapelica, gdje su bogoslužje vršili franjevci s Visovca.¹⁰

U XVII. stoljeću Drniš je bio gradić na lijepom položaju, dobro napućen i važan za trgovinu. Iznad njega dizala se tvrđava. Imao je pet džamija.¹¹ Prema podacima katastra iz 1840. g. iznad Drniša su se vidile samo ruševine starog kaštela (kule) koje su se ogledale u valovima Čikole, i nedaleko tvrđave jedan minaret.¹²

Ceste u Drnišu bile su uglavnom u lošem stanju. To se prvenstveno odnosi na ceste koje su služile za komunikaciju među susjednim općinama. Najvažnija je bila regionalna cesta koja od Knina vodi prema Šibeniku. Ova cesta prolazi i izlazi iz Drniša jednim dijelom prema zapadu, ka kotaru Skradin. Obje ove ceste bile su u dobrom stanju.

Regionalna cesta se održavala o trošku državne blagajne, a drugu su održavali općinari i povlašteno Montanističko društvo (Societa privilegiata montanistica).

Zabilježene su sljedeće ceste i putovi:

- Poštanska cesta
- Put za Miljevac
- Poštanska cesta za Knin
- Put koji je vodio za mlinove
- Poštanska cesta za Split
- Put Žitnić za Drniš
- Različiti odvojeci puteva unutar Drniša
- Put za Trbounje
- Put za Varoš
- Put za Sv. Ivana
- Put Ljubovac
- Put za Kadinu Glavicu
- Put za Balnu Glavicu

biskupa. Inače je Sv. Roko patron grada Drniša. Dr. fra Karlo Kosor, Drniš pod Venecijom... n. d., str. 33, 95; Radoslav Tomić, Kako obnoviti Drniš, Slobodna Dalmacija, Split, Nedjelja 5. travnja 1992. god. Veliki broj kršćana iz zapadne Bosne 1688. god. doselio se u Drniš i Kninsku krajinu u nekoliko navrata. Oni su se nazivali vjernici "di rito greco". Poznato je da su krajem 17. stoljeća imali u Drnišu svoje crkve: u Drnišu, Velike Gospe ili Gospojine, u Kričkama Sv. Jure (Džorđe) u Klancu, Sv. Petar, Dr. fra Karlo Kosor, Drniš pod Venecijom... n. d., str. 45.

10 Seid M. Traljić;... n. d., str. 397.

11 Seid M. Traljić;... n. d., str. 397.

12 Kula, odnosno tvrđava, nalazi se na kamenitom grebenu u dijelu grada "Gradine" iznad kanjona riječice Čikole. Tvrđava je malih dimenzija s obimnim zidovima visine 4-5 m. U kuli se vjerojatno stanovalo. Nekad je imala prizemlje i tri kata. Pošto je isturena na padini, dominira cijelim Drnišom. Nedaleko tvrđave nalazi se usamljen minaret, ostatak nekadašnje džamije. On nije velike visine, ali je skladno građen. I. M. Zdravković, Džamija, minaret i tvrđava u Drnišu, Prilozi povijesti i umjetnosti u Dalmaciji, br. 10, Split, 1956. god., str. 196, 198.

Cesta koja je graničila s Badnjem
Put Polje

U Drnišu su se upotrebljavale mjere i utezi kao i u drugim mjestima u Dalmaciji. To su bile mjere uobičajene u Donjoj Austriji. Uvođenje bečkih mjera nije omelo upotrebu mnogih venecijanskih mjera.¹³

Stanovništvo

Stanovništvo Drniša je još od svoje najranije povijesti bilo izloženo velikim promjenama. Uzrok su bili česti ratovi u tom dijelu Dalmatinske zagore. Za vrijeme turskog osvajanja došlo je do velikog vala naseljavanja stanovnika iz Hercegovine, što je ostavilo traga u nazivima naselja oko Drniša kao: Miljevci, Kričke, Drinovci itd. O novim stanovnicima svjedoče i mnogi toponimi vezani za muslimanski živalj. Takvi su nazivi u Drnišu: Kadina Glavica, Balna Glavica itd. I za kandijskog rata došlo je do velikog preseljavanja stanovništva. Mlečani su, nakon zauzeća Drniša forsrali doseljavanje svojih podanika da bi se lakše održali. Do iseljavanja velikog broja Muslimana iz Drniša i okolnih mjesta u Bosnu došlo je nakon poraza Turaka pod Bečom zbog straha od morlačkog ustanka 1683. g., kad je Drniš spaljen.¹⁴ Muslimani koji su ostali prelazili su na katoličku vjeru.¹⁵ Još na početku morejskog rata 1684. g. izbjeglo hrvatsko stanovništvo se vraćalo na svoja ognjišta. Tada je iz Bosne stigao veliki broj kršćanskih obitelji koje susrećemo i u XIX. stoljeću. To su obitelji Fenzi, Nakić, Urbani, Zavorović. Prema katastarskim podacima iz navedenog razdoblja stanovnike Drniša čine katolici i pravoslavci i to ukupno 1271, od toga žena 478, a muškaraca 793. Zabilježeno je ukupno 247 kuća s 215 obitelji. Izuzevši svećenike i službenike, djevojčica, dječaka i nemoćnih bilo je ukupno 537. Seoskim gospodarstvom se bavilo 739 osoba. Obrtom i industrijom ukupno 85, a industrijom i radom na zemlji 90 osoba. Mali broj obitelji bavio se uzgojem pčela, a gotovo se nitko nije bavilo svilarstvom. Neki su se bavili bojenjem tkanina i vune, te predenjem vlakna i tkanjem domaćih tkanina. Spominje se i primitivno drvodjelstvo, te zidarstvo i bačvarstvo. Zabilježena je jedna kovačka

13 Mjere koje su prikazane u Operatu iz 1840. god. nećemo ovom prilikom objaviti. Iako su bečke mjere službeno uvedene u cijeloj Dalmaciji proporcije između njih i starih venecijanskih mjera nisu bile usklađene. Zlatko Herkov, Mjere hrvatskog primorja, Historijski arhiv u Rijeci i Pazinu, svezak 4, Rijeka, 1971, str. 64.

14 Seid M. Traljić, n. d., str. 19.

15 Dr. fra Karlo Kosor, Drniš pod Venecijom, n. d., str. 33. pojavom Turaka došlo je do etničke i konfesionalne smjene stanovništva u kontinentalnoj Dalmaciji. Uz staro hrvatsko stanovništvo i vlaške skupine, dolazi novo srpsko i vlaško stanovništvo pravoslavne vjere, te se uglavnom naseljavaju u Dalmatinskoj zagori. Doseljavanje stanovnika islamske vjere bilo je manje i slabije. Stijepo Obad, Dalmatinsko selo u prošlosti, Logos, Split, 1990, str. 9.

radionica i njen vlasnik Mijo Kević. Neki su trgovali žitom, a neki radili u mlinicama na rijeci Čikoli. Među vlasnicima mlinova zapisani su Andrija Bulat i Andrija Isaković iz Žitnića. U Drnišu se svake subote održavalo tjedno trgovanje, a 27. kolovoza svake godine održavao se godišnji sajam na kojem se najviše trgovalo s poljodjelskim i tranzitnim proizvodima.

U sljedećem popisu iznijet ćemo prezimena obitelji koje su zabilježene u katastarskom popisu kao vlasnici zemalja i kuća.

Albertini - Andabaka - Andrić - Asanović iz Žitnića¹⁶ - Babačić - Bandarlo (vj. Bandalò) - Badrina - Bveić iz Badnja - Benefizio - Bibić - Bilbia - Bojčić - Bojčić Paško iz Ružića - Budimir - Bulat iz Šibenika - Buttarin - Butišin iz Siverića - Caravella - Cavalla - Cernica (Cernizza) - Dadić - Dereta - Dičak - Dogan iz Knina - Draganić - Fenzl iz Šibenika - Franković - Gabić - Galac - Geversco? - Gnegus? - Goreta - Grandò - Grbavica - Hrelja - Ilić - Isanović iz Žitnića - Ivančević - Ivanković - Jović - Jukić iz Badnja - Jurić - Kalungić (Calungich) - Kerpuša (Cherpussa) - Kerić - Knez - Kojungić - Kopilčić (Coppilich) - Korada - Kovačević iz Šibenika - Krasić - Kravar - Kulis (Culis) iz Šibenika - Kulušić - Kurtović - Labers - Labor - Labrović iz Skradina - Lasić - Leontić - Libesco - Lilić - Lombardi iz Skradina - Malković - Maretić - Medonica (Medonizia) iz Badnja - Mergen - Mestar - Mialević iz Badnja - Mianović - Mijić - Milas - Mileta iz Siverića - Milović - Miović - Mirković - Nakić - Novaković - Opančina - Pavlinović - Pattera - Pervan - Petranović - Petričić - Plenković - Pranić - Puškar iz Žitnića - Radečić - Radić - Radnić - Rašković - Semonić iz Skradina - Serev - Slamuš(a) - Stanić - Subota - Šare - Šegić - Šimičić - Šoda - Štrkalj - Šupuk - Terblein - Tramović - Treskavica - Trivić - Vestić (Vestić) - vidosavčević iz Skradina - Vidošević - Vidović - Viličić - Vranković - Vučić - Vujević - Vukasović - Zalić - Zavić - Zermago - Zumpa (Cumpa) - Žarković

Način ishrane

Način ishrane u drniškom kraju kao i drugim dijelovima Dalmatinske zagore usko je povezan s klimatskim prilikama, prirodom tla, a ovisi i o načinu privredivanja. Ishrana stanovništva u zagorskom dijelu Dalmacije bila je ujednačena i slična.¹⁷ Osnovna hrana u Drnišu je kruh koji se pravio od ječma ili od ječma i pira zajedno. Jela se juha od ječma, prosa, sočiva i raznih vrsta povrća. Hrana se začinjala uljem, slaninom, maslacem ili mlijekom. Jeo se prismoak od jaja, sira, pure. Svježe ili dimljeno meso se najčešće jelo za svečanih prigoda, poljodjelskih radova. Ponajviše to je bila svinjetina, bravetina i kozletina. Od pica se pila bevanda od vinskog octa, a u ponekim slučajevima čisto vino i rakija. Prehrana imućnijeg sloja, kao što su bili obrtnici "industriante" bila je nešto bolja. Oni su jeli kruh bolje kvalitete, kvalitetnije meso, ribu i pili kvalitetnije vino.

16 Mnoge obitelji iz obližnjih mjesta bili su vlasnici nekretnina u Drnišu.

17 Stjepo Obad, n. d., str. 41, 42.

Najtmućniji pojedinci držali su slugu ili služavku, a poneki i jednog pastira koji je radio kao sluga i čuvao stoku.

Način stanovanja

U Dalmatinskoj zagori kuće za stanovanje uglavnom su bile građene na sličan način. Kuće u Drnišu građene su u suhozidu i bile pokrivene daskom, pločom od kamena ili slamom. Obično su bile prizemnice; manje ih je bilo na kat. One kuće koje su bile građene u kreću, imale su krov od crijepa ili kamenih ploča. Prizemnice u suhozidu bile su tjesne i unutrašnji dio im nije bio podijeljen na više prostorija.

Za razliku od Dalmatinske zagore, u primorju i na otocima kuće su bile uglavnom građene u kreću, pokrivene crijepom ili pločom od kamena; češće građene na kat. U Drnišu i cijeloj Zagori, a isto tako i u primorju često je stoka i hrana za stoku bila u prizemlju, a ukućani su bili na katu. Tek u drugoj polovici XIX. stoljeća gradile su se posebne gospodarske kuće sasvim odvojene od kuće za stanovanje.¹⁸ Zabilježena je samo jedna kuća u mjestu koja je bila osigurana,¹⁹ a u jednoj je bio državni gostinjac (Ospizio di Stato).

Stočarstvo

Stočarstvo je bila značajna grana privređivanja stanovništva ovog kraja. U XVIII. stoljeću stočarstvu se čak posvećivalo više pažnje nego poljodjelstvu. To je razumljivo, jer se od zemaljskih prihoda moralo davati državi i gospodaru, a stoka i stočni proizvodi su isključivo bili vlasništvo pojedinaca.²⁰

Prema podacima iz katastarskih knjiga 1840. g. u općini Drniš popisana je sljedeća stoka: 136 volova i bikova, 130 krava, 180 konja i kobila, 1 mazga, 90 magaraca, 2342 ovce, 626 koza i kozlića i 158 svinja. Najbrojnije su bile ovce. Tradicionalno je da se u Drnišu osobito

18 Stjepo Obad, n. d., str. 37, 38.; Šibenik i okolica u doba Metternichova apsolutizma, Spomen zbornik o 900 obljetnici grada Šibenika, Šibenik, 1979, str. 336.

19 Ova kuća je možda bila osigurana kao pojedine u Splitu koje su bile osigurane u Trstu i Milanu. Operat poreske procjene poreske uprave Splita, 1843. g. U navedenim katastarskim knjigama nažalost se ne spominju značajnije zgrade, koje su u to vrijeme već postojale u Drnišu. Poznato je da se Drniš baš u XIX. stoljeću formirao kao gradsko naselje. Tada dobiva nekoliko stilskih cjelina i definiranih ulica, stvorivši fizionomiju koju je očuvao do današnjih dana. To su zgrade bivše općine - Mletačka vojarna, sklop plemićke obitelji Nakić-Vojnović. S početka XIX. stoljeća je kuća Štrkalj, istaknuti primjer klasicističke stambene izgradnje u Dalmaciji, kuća Kulušić iz 1804. god., kuća Viličić, Grubišić, Mijović. Radoslav Tomić, Kako obnoviti Drniš, Slobodna Dalmacija, Split, Nedjelja 5. travnja 1992. god.

20 Dr. fra Karlo Kosor, Drniš pod Venecijom, n. d., str. 54, 55.

poklanja pažnja ovčarstvu. I u XVII. stoljeću Drnišani su najviše uzgajali ovce. Njihov broj se znao tako povećati da se osjetio manjak paše, pa je dolazilo do cijelih sporova sa susjednim mjestima. Godine 1695. došlo je do pravog sukoba između drniških i šibenskih pastira pa su morali intervenirati predstavnici državnih vlasti, a 1702. g. naoružani Šibenčani su oteli veći broj sitnog i krupnog blaga stanovnicima područja Drniša.²¹

Sve navedene životinje bile su obične pasmine i provodile su veći dio godine na pašnjacima i livadama. Za vrijeme radova u polju životinje su se koristile kod berbe plodova. Za lošeg vremena i zimi stoka je boravila u štalama i hranila se ječmom, slamom, stabljikom od kukuruza, crvenim sirkom i žitaricama. Uz tu hranu, životinjama se davalo sijeno i izdanci vinove loze. U drugim godišnjim dobima stoka se hranila svježom travom i ispašom s pašnjaka. Goveda su bila niska rasta i ne naročito snažna. Kravlje mlijeko se isključivo ostavljalo za prehranu teladi koja se uzgajala za reprodukciju. konji su se upotrebljavali kod vršidbe žitarica te za prijevoz živežnih namirnica i drugih tereta. Za prijevoz su se također upotrebljavale mazge i magarci. Od koza i ovaca se dobivalo mlijeko, meso i vuna, od koje se proizvodilo odjeću, ali se i prodavala. Svinje su se hranile zelenjem, spirinama, a van kuće ispašom. Od svinja se dobivala mast, slanina, svježe i suho meso. Prosječno stanje stoke ili količina životinja koje su držale pojedine obitelji uvijek je bilo proporcionalno njihovoj posjedu. Gojenje peradi na veliko ovdje nije bio običaj, osim nekoliko komada različite vrste koje su držale imućnije obitelji.

Poljodjelstvo

Pored stočarstva stanovništvo Drniša bavilo se obradom zemlje. Godine 1840. u Drnišu je bilo ukupno 1049,611 jugera²² obrađenog zemljišta. Neobrađenog 2564,148, a na neproduktivne površine (vode, ceste) odnosilo se 106,491 jugera.

Na obrađenim površinama uzgajala se pšenica, raž, orzo, zob, pir, kukuruz, proso. U vrtovima se gajilo povrće, bijeli luk, poriluk, kupus i drugo zelenje. Uzgajala su se sočiva, velika i mala, nešto manje krumpir i repa u velikim količinama. Maslina nije bilo velik broj i uglavnom su bile po vinogradima. Godine 1750-51., nakon revizije kolonatskih obveza, stanovnici Drniša bili su dužni posaditi po 4 masline ili murve, tako da se sve do naših dana moglo vidjeti maslinu po drniškim vinogradima.²³

Neznanje i izostanak teorijskog i praktičnog agrarnog prosvjećivanja, raštrkanost posjeda, ekonomska oskudica svih klasa, propadanje livada, lijenost, neznanje za probitačnijim i korisnijim primjenama pri obradi polja, te nestalnost klime, glavni su i osnovni razlozi koji su kočili razvitak

21 Dr. fra Karlo Kosor, n. d., str. 55.

22 Juger je zemljišna mjera od 3.200 m², isto što i jutar i ral. Bratoljub Klaić, Rječnik stranih riječi, Zagreb, 1990, str. 635.

23 Dr. fra Karlo Kosor, Drniš pod Venecijom, n. d., str. 54.

poljodjelstva. Oranje se obavljalo pomoću volova. Za sjetvu je bilo 768,73 jugera polja. Na svaka dva vola odnosilo je 11,304 jugera. Zbog siromaštva, ponekad su se i krave uprezale za oranje. U drniškoj općini bilo je 829 radnika, a pošto je bilo 1049,611 jugera obradivih polja, svakom radniku je pripadalo 1265 jugera. Za vrijeme oranja nije bilo uobičajeno da se stanovnici općine međusobno pomažu, niti je postojala suradnja među susjednim općinama tako da je veliki dio zemljišta svake godine ostajao neobrađen. Na zemlji se tri godine sijalo, a četvrtu se godinu zemlja odmarala. Svaku četvrtu godinu se gnojilo.

Kod obrade zemlje seljaci nisu bili dovoljno marljivi, a obrađivali su je ručno služeći se tradicionalnim sredstvima za rad. Najznačajnija sredstva za obradu zemlje bio je plug ili ralo. Ono se svugdje upotrebljavalo. Ralo je moglo biti bez kola i samo s jednim krilom i sa dva kola i dva krila, plugom i nožem. Umjesto valjka zemlja se ravnala drljačom, koja se sastojalo od grana različite kvalitete drva, povezanih međusobno vrbovom šibom i vezanih za drva položena poprijeko. Zemlja se obrađivala i motikom koja je imala dršku oko 3 stope do ušice u koju je bila umetnuta glava same drške, a služila je za kopanje i vađenje grumena zemlje, te kopanje i prekopavanje vinove loze.

Upotrebljavala se i velika motika, koja se u narodu nazivala *l a s u n*. Ona je imala dršku približno istu kao i obična motika i željezo podijeljeno na dva dijela: jedan s oblim vrškom, a drugi s oštrim a služio je za krčenje zemlje, iskapanje kamenja i čupanje korijena. Žito se žnjalo srpom i nazivalo se *s e s a l i n*. Taj naziv susrećemo i u Boki.²⁴ Za mlaćenje žita upotrebljavao se drveni štap zvan *c i p*. Veliki kosir je bio zakrivljen i oštar na dugom štapu, a služio je za sječu grmlja. Kosir je služio za obrezivanje loze, maslina, te za pripremanje taklji za podupiranje loze. Za košenje trave imali su kosu uz koju je bio pribor za oštrenje: drvena posuda za vodu, čekić i brus za oštrenje. Kamenje kojeg je mnogo u našoj Zagori lomilo se maljem, željeznom polugom je vadeno, a čekićem obrađivano. Sva zemlja u drniškoj općini bila je podijeljena prema predjelima i klasirana prema kvaliteti. Predjeli su bili Opančina, Piket, Brežine, Polje, Jablanac, Varoš, Pećine, Kerp. U tim predjelima, ovisno o kvaliteti zemlje, bile su smještene oranice, vinogradi, pašnjaci i livade.

Polja, gdje su se sijale žitarice, dijelila su se na četiri klase. Najbolja zemlja, prve klase, bila je zemlja uz rijeku Čikolu u predjelu Piket, gdje se sijala pšenica, kukuruz, proso. Ta zemlja je bila kvalitetna i omogućavala je duboko oranje. Drugoj klasi je pripadalo zemljište u predjelu Brežine i Polje. Zemlja je bila plića, ponešto pomiješana s kamenjem. Sijale su se iste kulture. U zemljama treće klase sijao se kukuruz, orzo, pir, proso i crveni sirak. Zemlja četvrte klase bila je dosta plitka, često sapirana bujicama za vremenskih nepogoda. Na toj zemlji se uglavnom uzgajalo pir, sirak i muhar. Te zemlje, nalaze se uglavnom u predjelu Varoš.

24 Stjepo Obad, Dalmatinsko selo u prošlosti, n. d., str. 32.

Stijanje pojedinih kultura obavljalo se u različita doba godine
pšentica se stjala od 1.X. i cijeli XI. mj.

raž od 1.X. i cijeli XI. mj.

orzo od 1.X. do kraja II. mj.

ptr od 1.VIII. do kraja XII. mj.

zob od 1.II. do kraja 15. travnja

kukuruz od 15.V. do 15. VI.

proso od 1.VI. do kraja VI. mj.

muhar od 1.IV i cijeli V. mj.

sočtvo veltko za vrijeme II. i III. mj.

sočtvo malo u mjesecu IV. i V.

strak za vrijeme IV. i V. mj.

Vrijeme ubiranja plodova sa zemlje ovisilo je o vremenu dozrijevanja pojedinih kultura

pšentica se skupljala od 18.VI. do kraja VII. mj.

orzo od 15.VI. do kraja VII. mj.

ptr od 15.VI. do kraja VII. mj.

zob od kraja VII. i cijeli VIII. mj.

kukuruz od 1.IX. i cijeli X. mj.

proso tijekom VIII. mj. i IX. mj.

muhar od 1.IX. i početkom X. mj.

sočtvo veltko i malo tijekom VI. mj.

strak tijekom IX. i X. mj.

otkos stjena tijekom VII. mj.

U drugoj polovici IX. mjeseca započinje berba grožđa, a maslina od 1. XI. sve do 15. prosinca.

Vinogradarstvo je u Drnišu bila vrlo značajna grana privredivanja. Vinova loza se sadila u čitavoj drniškoj krajini. Vinogradi su uglavnom bili između zasijanih polja i s jedne i druge strane regionalne ceste koja vodi od Drniša prema Kninu. Bili su podijeljeni u 3 klase. Najkvalitetniji su bili u predjelu Polje, druga klasa vinograda u predjelu Jablanac, a treća u predjelu Varoš. Drniško vino je imalo reputaciju najboljeg u ovom kotaru. Međutim vino se brzo kvarilo, zbog toga što je loza bila vrlo niska te se grožđe tralo o zemlju, a bralo se za vlažna vremena. Tome treba dodati da se nije pazilo na vrenje, čuvanje vina i čistoću mješina. Bijelo grožđe se nije odvajalo od crnoga.

Vrtovi su uglavnom bili smješteni u blizini kuća i pripadali su samo jednoj klasi.

Livade su bile podijeljene na dvije klase. Uglavnom su bile smještene između zasijanih polja, a najkvalitetnije su bile u blizini rijeke Čikole i to u predjelu Piket.

Pašnjaci su bili raspoređeni u dvije klase: oni koji su bili ograđeni i bez ograde. Najkvalitetniji pašnjaci su bili u predjelu Varoš. Pošumljeni pašnjaci su se dijelili na dvije klase. U prvu klasu spadaju oni čija je površina najvećim dijelom bila pokrivena hrastovom šumom, a manje grabovinom. Ti pašnjaci se nalaze u predjelu Varoš. U drugu klasu spadaju pašnjaci s grabovinom, a manje hrastovinom. Takav primjer je lokalitet Moseć i pašnjaci vlasništvo općine Drniš.

Drvo se sjeklo i služilo se za ogrijev i takljanje loze. Uz grabovinu i rijetku jasenovinu, osobito je bila kvalitetna hrastovina. Drvo se prodavalo na tržnici u Drnišu i Šibeniku.

Tijekom XIX. stoljeća u Dalmaciji su prevladavala dva osnovna tipa zemljišnih odnosa: kolonatsvo i kmetstvo. Kolonatski odnosi su tretirani kao privatno-pravni, a kmetski kao javno-pravni. Kolon je bio obvezan vlasniku zemlje davati dio u naturi, dok su obveze kmeta bile dvostruke: tlaka i daća. U prvoj polovici XIX. stoljeća u Dalmaciji je postojala tendencija da se seljaci otkupe od kolonatsva i kmetstva, ali se taj proces odvijao dosta sporo. Na temelju novoizrađenog katastra iz 1850. g. riješeno je pitanje vlasništva i površine zemlje. Tada je izvršena i porezna reforma. Uvedeno je da porez desetine plaća vlasnik zemlje, a kmet i kolon u njoj participiraju.²⁵

Godine 1840. u Drnišu je zemlja bila u slobodnom vlasništvu, nasljedna i mogla se otuđiti. U vinogradima su radili koloni i davali su trećinu vlasnicima zemlje, postajali su njeni suvlasnici, odnosno vlasnici polovine zasadenog. Neke zemlje držali su općinari povremeno ih dajući u zakup u fiksnom iznosu, u novcu ili naturi.

Klimatske neprilike, nerodne godine, glad, raštrkanost posjeda, neprosvijećenost i neznanje u obradi zemlje, bili su uzrok teškom življenju i nelmaštini u Drnišu i cijeloj Dalmatinskoj zagori.

Katastarske knjige prve polovice XIX. stoljeća vrijedni su izvori o Drnišu, jer se pretpostavlja da je cijeli katastar spaljen u tijeku rata koji je nametnut Hrvatskoj. Ovi podaci su izuzetno važni i dragocjeni za poslijeratnu obnovu, jer se kroz njih Drniš prepoznaje i vraća svom izvornom identitetu.

LITERATURA

Bajčić, Nataša: Drniš u katastru prve polovice XIX. stoljeća, Blago hrvatske iz arhiva mapa za Istru i Dalmaciju, Historijski arhiv, Split, 1992, str. 62-77

Fortis, Alberto: *Put po Dalmaciji*, Zagreb, 1984

Herkov, Zlatko: *Mjere hrvatskoga primorja*, Historijski arhiv u Rijeci i Pazinu, sv. 4, Rijeka, 1971

Klaić, Bratoljub: *Rječnik stranih riječi*, Zagreb, 1990

Kosor, Karlo: Drniš pod Venecijom, *Kačić*, VII, Split, 1975

*** Drniška krajina za turskog vladanja, *Kačić*, XI, Split, 1979

Madirazza, Francesco: *Storia e costituzione del comunit Dalmati*, Split, 1911

Obad, Stjepo: Šibenik i okolica u doba Metternichova apsolutizma, *Spomen zbornik o 900 obljetnici grada Šibenika*, Šibenik, 1979

*** *Dalmatinsko selo u prošlosti*, Logos, Split, 1990

25 Stjepo Obad, n. d., str. 19, 27.

Tomčić, Radoslav: Kako obnoviti Drniš, *Slobodna Dalmacija*, Split, 5.04.1992, str. 26

Traljčić, Seid M.: Drniš petnaestog i sedamnaestog stoljeća, *Radovi JAZU u Zadru*, br. 19, Zadar, 1972

Zdravković, I. M.: Džamija, minaret i tvrđava u Drnišu, *Prilozi povijesti i umjetnosti u Dalmaciji*, br. 10, Split, 1956

DRNIŠ IN THE CADASTRE OF THE FIRST HALF OF THE 19th CENTURY

(Summary)

Aware of the fact that the present generation knows very little about the past of Drniš, the authoress has undertaken to present at least one small chapter from the long history of this town. The article is based on the data contained in the cadastral books of the first part of the last century. Situated by the river Čikola, on the edge of the wide and rich plain of Petrovo polje, Drniš is dominated by the ruins of an old castle flanked by a minaret. In past the town was the seat of the court of the first instance invested with political as well as juridical powers. It had also a tax-office, the customs-house, a post-office, an elementary school and a "serdaria" (military unit). The intemperate and unstable climate was the most frequent cause of the rotting of the crops and the years of scarcity. From the earliest times the population of Drniš was exposed to frequent and drastic changes - migrations and emigrations due to numerous wars fought in that part of the Dalmatian hinterland. According to the cadastral data for the year 1840 the population was mainly Catholic. Cooper's trade, the crafts of woodworking, dyeing, spinning and bricklaying were by far the most popular occupation. The town also had a blacksmith's shop. The diet of the local population did not differ from that of the rest of the hinterland. The principal food was bread with cereals and lentil. Fresh or smoke-dried meat was eaten only on holidays and during the field-works. The local simple single-story dwellings were built without cement and only rarely with the use of lime mortar. Farming and the raising of livestock, primarily sheep, were the main occupations of the local population. The ground was tilled in the traditional, old-fashioned way and the fields were covered with cereals: maize, barley, oats, rye and spelt, while vegetables were grown only in gardens. Viticulture was an important economic branch and the wine was of good quality. Yet, because of the local methods of preparation, it easily spoiled. All the ground was classified according to quality and position. The yield of the crop depended on the quality of the ground. Wooded commons were covered with oaks and hornbeams. Wood was used for fuel or offered for sale. The inconveniences of the climate, bad years, ignorance and the general lack of agricultural knowledge were the lasting cause of poverty at Drniš and in the whole of the hinterland. It seems that the cadastral books from the first half of the 19th century are the only reliable source about Drniš still existing. Namely, it is supposed that the complete cadastre of Drniš was burned during the course of this war. If it is true, their value will be inestimable in the period of the postwar reconstruction when they are expected to help Drniš to recognize its true self and to regain its old identity.

(Translated by Katarina

Hraste)